

УДК 32:316.61

<http://orcid.org/0000-0002-7263-1958>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.167270>

Г. М. Куц

ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН

У статті зазначено, що дискурс українсько-польського порозуміння набув нищівного удару через ухвалення Сеймом Польщі резолюції (11.07.2016 р.) про визнання Волинської українсько-польської трагедії 1943 р. геноцидом щодо поляків. Тобто, поляки попали під вплив технології створення «образу ворога» при переформатуванні власної колективної ідентичності. Відповідно, переформатування польської ідентичності виявилось спрямованим у минуле. Натомість, сучасне перекодування української колективної ідентичності, по-перше, пов'язане із сучасністю та, по-друге, спрямоване в майбутнє, що обумовлюється гібридною російсько-українською війною на Сході України.

Разом з тим, майбутнє – за співпрацею двох держав (України та Польщі), які обов'язково подолають сучасні суперечності та сформують неконфліктні між собою типи колективних ідентичностей.

Ключові слова: ідентичність, колективна ідентичність, національна ідентичність, польсько-українські відносини, гібридна війна, Україна, Польща, європейська ідентичність.

Г. М. Куц

ПОЛИТИКО-КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОЛЛЕКТИВНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ

В статье указано, что дискурс украинско-польского взаимопонимания получил сокрушительный удар через принятие Сеймом Польши резолюции (11.07.2016 г.) о признании Волынской украинско-польской трагедии 1943 г. геноцидом относительно поляков. То есть, поляки попали под влияние технологии создания «образа врага» при переформатировании собственной коллективной идентичности. Соответственно, переформатирование польской идентичности оказалось направленным в прошлое. В свою очередь, современное перекодирование украинской коллективной идентичности, во-первых, связано с современностью и, во-вторых, направлено в будущее, что объясняется гибридной российско-украинской войной на Востоке Украины.

Вместе с тем, будущее – за сотрудничеством двух стран (Украины и Польши), которые обязательно преодолеют современные противоречия и сформируют неконфликтные между собой типы коллективных идентичностей.

Ключевые слова: идентичность, коллективная идентичность, национальная идентичность, польско-украинские отношения, гибридная война, Украина, Польша, европейская идентичность.

G. M. Kuts

POLITICAL AND CULTURAL ASPEKTS OF COLLECTIVE IDENTITY DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY POLISH-UKRAINIAN RELATIONS

The article states that the Ukrainian-Polish mutual understanding discourse has dealt a devastating blow because of the adoption of the Polish Sejm resolution (11.07.2016) on the recognition of the 1943 Volyn Ukrainian-Polish tragedy as genocide of the Poles. That is, the Poles came under the influence of the technology of "enemy image" creation while reformatting their own collective identity. Accordingly, the reformatting of the Polish identity was directed into the past. In turn, the contemporary recoding of the Ukrainian collective identity in the first place is related to the present day and, secondly, is directed to the future, due to the hybrid Russian-Ukrainian war in the East of Ukraine.

At the same time, the future is for the cooperation between the two countries (Poland and Ukraine), that will definitely overcome the current differences and form a non-conflict mutual collective identities.

Keywords: *identity, collective identity, national identity, the Polish-Ukrainian relations, hybrid warfare, Ukraine, Poland, the European identity.*

Постановка проблеми. Дискурс українсько-польського порозуміння набув нищівного удару через ухвалення Сеймом Польщі резолюції (11.07.2016 р.) про визнання Волинської українсько-польської трагедії 1943 р. геноцидом щодо поляків. З точки зору значної частини українців, ця резолюція призвела до подальшого викривлення суспільної свідомості поляків, які попали під вплив банальної технології створення «образу ворога» при переформатуванні власної колективної ідентичності. Такі технології, будучи актуальними під час війн, викликають здивування, коли ними послуговується країна у мирний час. Тобто, на думку багатьох українців, сьогодні включено досить потужні технології маніпулювання суспільною свідомістю в Польщі.

Аналіз актуальних досліджень. Популярність проблематики ідентичності у різних галузях гуманітарного знання кінця ХХ ст. актуалізує проблему осмислення політико-культурних аспектів феномену колективної ідентичності в контексті польсько-українських взаємин. Традиційні підходи до аналізу феномену ідентичності зосереджуються навколо поняття індивідуальної або колективної ідентичності, що обумовлює співіснування різних експлікацій розуміння цього феномену (Т. Адорно, Дж. Барбер,

З. Бауман, П. Бурдьє, М. Гібернау, Е. Гідденс, Дж. Грей, А. Девіс, Е. Еріксон, П. Г. Кільманзетг, Р. Лассуел, Р. Маркузе, С. Московічі, О. Резнік, Дж. Тернер, З. Фрейд, Е. Фромм, В. Хьосле та ін.).

Метою статті стало виявлення політико-культурних аспектів формування колективної ідентичності крізь призму сучасних польсько-українських взаємин.

Виклад основного матеріалу. У нашому розумінні змістовне наповнення поняття колективної ідентичності буде співзвучним поняттю, запропонованому Дж. Греєм, згідно з яким у реальному світі нашу ідентичність визначають прив'язаності [2, с. 19]. Тобто, ідентичність – це набір певних прив'язаностей (до етносу, релігії, мови, території тощо). Оскільки ідентичність не є статичною, можуть як виникати нові прив'язаності, так і зникати давні. У цьому контексті слід розуміти, що кризи ідентичності (наразі колективної) – цілком нормальне явище. Разом з тим, доволі виважено слід підходити до переформатування колективної ідентичності.

Як зазначав В. Хьосле, «якби не було криз ідентичності, не було би прогресу індивідів та інститутів; значить, необхідно не уникати криз ідентичності, а спрямовувати їх у правильне русло» [10, с. 122]. Тобто, якщо розуміти кризи колективної ідентичності як позитивне явище, то варто їм сприяти, вдало демонструючи неадекватність чи застарілість одних прив'язаностей та формуючи нові прив'язаності, які містять у собі потенціал позитиву.

У сучасній Україні також активізовані процеси переформатування колективної ідентичності. З одного боку, вони засновані на ідеях Майдану [5], а, з іншого – обумовлені російсько-українською війною на Сході України. Стосовно аналізу впливу ідей Майдану на формування української ідентичності звернемось до О. Зінченка, на думку якого «Майдан став рубіконом між епохами і тектонічним зсувом у свідомості українців. Ми закриваємо не закриті сто років тому гештальти» [3]. У 20-х роках ХХ ст.

майже синхронно відбулися і проголошення незалежності УНР, і більшовицька агресія проти неї. Аналогічного типу ситуація повторилася у кінці лютого 2014 р. Тобто, обидва рази поставала необхідність відбудови української армії майже з нуля. Але позитив сьогодні полягає в тому, що в українському суспільстві вже відсутні дискусії щодо того, чи потрібна нам армія, чи не потрібна. Відповідно, цей гештальт закрито. Також, на думку О. Зінченка, «ми закрили ще один гештальт: від віри в месій поступово переходимо до усвідомлення громадянської відповідальності» [3]. Позитивним процесом у формуванні нової постмайданної ідентичності українців є також певне позбавлення від патерналізму. Втім, до сих пір українці схильні надмірно довіряти популістським ідеям. У цілому, в українській колективній ідентичності вагоме місце стали посідати такі категорії як самоорганізація, солідарність, довіра.

Отже, перекодування української колективної ідентичності, по-перше, пов'язане із *сучасністю* та, по-друге, спрямоване в *майбутнє*. Адже переформатування української ідентичності відбувається таким чином, щоб не лише вижити у війні та відстояти незалежну українську державу, але й зберегти позитивні набутки для ефективного розбудовування країни (діяльність волонтерів щодо допомоги армії в російсько-українській війні, суспільні акції взаємодопомоги, феномени самопожертви тощо). Натомість, переформатування польської ідентичності виявилось спрямованим у *минуле*.

Слід також зазначити, що в Україні є прошарок людей, для яких доволі болісним є перекодування ідентичності у контексті російсько-української гібридної війни. Переважно, це ті жителі України, для яких характерне превалювання проросійського чи радянського типу мислення. Разом з тим, з часом саме цим людям прийдеться чітко визначатися, даючи відповідь лише на одне питання: «Чия це війна?». Бо під час війни (навіть гібридної) все одно є дві сторони – власна сторона і сторона ворога. Якщо людина переконує себе, що це не її війна, то одразу постає висновок: значить – це не її країна. Тобто, з часом люди з межевою ідентичністю все одно будуть

змушені шукати вихід із власної кризи колективної ідентичності. Звісно, бажано щоб цей вихід був конструктивним і для індивіда, і для держави.

Для країн, які є членами певних міждержавних об'єднань, наприклад, Європейського Союзу, проблематика колективної ідентичності включає два взаємопов'язаних контексти: внутрідержавний та спільноєвропейський. Тобто, обидва напрямки формування колективної ідентичності мають корелювати між собою, що, врешті, передбачає перегляд окремих елементів ідентичності. Зрозуміло, що поляки формують власну колективну ідентичність. Незрозуміло лише, яким чином формування образу ворога із сусідів-українців корелює із спільною європейською ідентичністю, основою якої є ліберальні принципи толерантності, взаємоповаги, свободи тощо [6].

Звернемось до поняття національної ідентичності [7], під яким М. Гібернау має на увазі «колективне чуття, зіперте на віру в належність до однієї нації і в спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від більшості націй» [1, с. 20]. У концептуалізації ідентичності базовими критеріями для розуміння цього поняття є: 1) неперервність у часі (минуле, символи, відчуття, досвід є тривалими та наповнюються спільним значенням) та 2) диференціація від інших (усвідомлення окремішності). На думку М. Гібернау, «національна ідентичність має п'ять вимірів: психологічний, культурний, територіальний, історичний і політичний» [1, с. 20].

При формуванні національної ідентичності окремі спільні риси певної спільноти (які здатні нести позитивний потенціал) виокремлюють більш інтенсивно, акцентуючи на них посилену увагу. Тобто, набуває важливості процес національної стереотипізації. Під стереотипізацією мається на увазі відбір або гіперболізація характерних рис певного об'єкту чи явища [1, с. 20].

З огляду на означене, викликають здивування взаємосуперечні процеси національної стереотипізації в Польщі щодо ОУН/УПА. У контексті резолюції польського Сейму доволі парадоксальним видається той факт, що смислове наповнення одних і тих самих подій, які включаються до процесу формування певної колективної ідентичності, можуть кардинально

змінюватися у залежності від політичної кон'юнктури. Так, наприклад, польська «Солідарність» у 1987 р. випустила поштові марки, що були присвячені боротьбі за незалежність сусідніх з Польщею держав (рис. 1). Марка, яка була присвячена Україні, прославляла збройний рух опору Української Повстанської Армії (УПА) в 1940-1950 рр. Тобто, в часи, коли Польща боролася проти комуністичного іга, роль ОУН/УПА сприймалася у позитивному контексті: як боротьба за незалежність. Сьогодні ж збройний опір УПА піддається в Польщі нищівній критиці, чим фактично посіяно розбрат між поляками та українцями.

Рис. 1. Польська поштова марка (від 1987 р.), що була присвячена боротьбі за незалежність України та прославляла збройний рух опору (УПА)

Створюється враження, що ситуація із загостренням синдрому антиукраїнської істерії в Польщі обумовлена активізацією стратегій гібридної війни зі сторони Росії, які наразі спрямовані проти самої Польщі. Гібридні стратегії починаються найчастіше з розколів суспільних груп. Так, основною метою гібридної війни, яка вже третій рік ведеться Росією проти

України – є не стільки заволодіння територіями, скільки боротьба за умиллю людей [9]. Починаються гібридні війни, як показує український досвід, зі стратегії розколів, які спеціально вносяться між різними групами (суспільними, етнічними, релігійними, територіальними тощо) певної країни. У стратегіях розколів основні акценти зосереджуються на перекодуванні ідентичності певної спільноти, демонструванні її «вищості» над іншими групами, що, врешті, лише посилює конфлікти.

Звісно, Україна вистоїть! Разом з тим, ця ситуація є болючою через те, що в Україні вже два роки триває війна, яку влаштувала Росія. Кожен день гинуть українські воїни. І саме в цей час поляки завдають нищівного удару не лише українській ідентичності, але й українській державі, вважаючи власну інтерпретацію минулого непомильною та домінуючою. Чому ситуація переформатування колективної польської ідентичності виникла саме в той час, коли знекровлена Україна зупиняє російську орду на Сході України? Адже заставити українців культивувати в собі відчуття провини неможливо, оскільки польська інтерпретація подій 1943-го року на Волині видається далекою від реалій. Ця інтерпретація минулого не бере до уваги події, пов'язані з політикою Пацифікації у 30-х роках ХХ ст. (репресивні акції поляків проти українців), яка, на думку багатьох істориків, стала детермінантою подальших трагічних польсько-українських взаємин 40-х років ХХ ст. А сьогодні, з точки зору пересічного українця, який воює на східних рубежах своєї держави із російським агресором, Україну стали знищувати вже обидва наші сусіди: Росія – фізично, а Польща – ментально і морально.

На думку П. Г. Кільманзегга, колективні ідентичності – явище набуте. Вони не є чимось природним, навпаки – це штучні феномени, які змінюються історично протягом тривалого часу. У спільноті формування колективної ідентичності здійснюється на основі таких трьох параметрів: *комунікація, досвід та пам'ять*. Спільність цих засад забезпечує появу традицій, які сприяють становленню тривалих колективних ідентичностей [4, с. 39].

У цьому контексті, наприклад, Європа не становить комунікативну спільноту, оскільки, вона є багатомовною. Крім того, у європейців відсутня спільна пам'ять стосовно епохальних подій, оскільки кожна європейська країна має власну історію зі своїм минулим, яке може не вписуватися в бажане спільне минуле Європи. Ця пам'ять впливає і на сучасних європейців. Адже роль постаті Наполеона для французів суттєво відрізняється від тієї ролі, яку відіграє ця постать у пам'яті німців чи поляків. Спільність досвіду також можна вважати проблематичною, оскільки всякий досвід базується на моделях пам'яті. Тобто, сучасність оцінюється, виходячи з існуючих трактувань подій минулого. Втім, саме критерій досвіду здатний наповнювати європейську ідентичність у майбутньому (так, скажімо, європейці разом набувають спільного досвіду, пов'язаного з використанням єдиних символів тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у формуванні колективних ідентичностей набуває важливості категорія досвіду, зокрема, спільного позитивного досвіду. З цього приводу слід зазначити, що у Польщі й Україні доволі багато потужних ідей, історичних фактів, подій, особистостей, на основі яких є можливість формувати неконфліктні (між собою) типи колективних ідентичностей. Це, приміром, ідея Міжмор'я (Intermarium). Це також постать визначної особистості – Папи Римського Іоанна Павла II, діяльність якого постійно була спрямована на польсько-українське порозуміння. Вважаючи християнство конститутивним чинником Європи (як спільний знаменник самовизначення європейців), Іоанн Павло II називав Україну «прикордонням та брамою між Сходом та Заходом», оскільки на українській території відбулося схрещення різних культур. Саме на українській землі – зазначав він – церква дихає «двома легенями східної та західної традицій» [8, с. 133]. Слід також зазначити, що саме цей Папа першим зібрав в Україні прототип Майдану, коли за часів президентства Л. Кучми здійснив поїздку в Україну. Тоді влада була стурбована тим, що більше мільйона людей спочатку в Києві, а потім у

Львові самостійно та власним коштом поїхали на молебен для зустрічі з Папою. Саме тоді й український народ зрозумів силу своєї самоорганізації. Тобто, приїзд в Україну Папи Римського Іоанна Павла II певним чином сприяв появі умов для майбутніх українських Майданів, закладаючи основи для формування нових параметрів колективної ідентичності українців (зокрема, ідей взаємодопомоги, довіри, солідарності, милосердя, досвіду самоорганізації тощо).

Сьогодні, в період російсько-української гібридної війни, все робиться для того, щоб поляки не усвідомили, що Україна – їхній щит. Якщо впаде Україна, то впаде і Польща. У цілому, зрозуміло, для чого сіється розбрат між двома народами. Швидше за все, це спровоковано для того, щоб унеможливити процеси об'єднання України та Польщі в регіональний союз, щоб не втілилася давня ідея Балто-Чорноморського альянсу (Міжмор'я). Разом з тим, майбутнє – за співпрацею двох держав (України та Польщі), які обов'язково подолають сучасні суперечності та сформуують неконфліктні між собою типи колективних ідентичностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гібернау М. Ідентичність націй / Монтсеррат Гібернау ; [пер. з англ.]. – К. : Темпора, 2012. – 304 с.
2. Грей Дж. Поминки по Просвещению. Политика и культура на закате современности / Джон Грей ; [пер. с англ. Л. Е. Переяславцевой, Е. Рудницкой, М. С. Фетисова и др. ; под общ. ред. Г. В. Каменской]. – М. : Праксис, 2003. – 368 с.
3. Зінченко О. Навіщо потрібні українці або Як розірвати коло історії [Електронний ресурс] / Олександр Зінченко // Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – № 29. – 20 серп. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/HISTORY/navischo-potribni-ukrayinci-abo-yak-rozirvati-kolo-istoriyi-mi-zakrivayemo-stolitni-geshtalti-i-nagadyemo-yevropi-pro-yevropu-.html>.
4. Кільманзегг П. Г. Інтеграція та демократія / Петер Граф Кільманзегг // Європейська інтеграція / [уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох ; пер. з нім. М. Яковлева]. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 394 с. : іл. – С. 33–50.
5. Куц Г. М. Перипетії формування політичного режиму в пострадянській Україні: досвід Майданів / Г. М. Куц // Сучасне суспільство : політичні науки : зб. наук. праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. — Харків : ФОП Петров В. В., 2014. – Вип. 1 (5). – 168 с. – С. 82–94.

6. Куц Г. М. Проблематика ідентичності в ліберальному контексті / Г. М. Куц // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : «Питання політології». – Харків, 2007. – № 785. – Вип. 10. – 196 с. – С. 79–85.
7. Куц Ю. О. Етнонаціональні чинники державотворення : [моногр.] / Ю. О. Куц, О. М. Куць, В. В. Лісничий. – Харків : Вид-во ХарРІ УАДУ «Магістр», 2002. – 108 с.
8. Моджеєвські А. Про європейську сутність України у вченні Папи Римського Івана Павла II / Аркадіуш Моджеєвські // Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. статей. – Чернівці : Рута, 2008. – Т. 17–18. – 280 с. – С. 132–137.
9. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога : [моногр.] / І. П. Рущенко. – Харків : ФОП Павленко О. Г., 2015. – 268 с.
10. Хёсле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / Витторио Хёсле ; [пер. с англ.] // Вопросы философии. – 1994. – № 10. – С. 112–123.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2016